

СУЧАСНІ ЛІНГВІСТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ІНТЕРПРЕТАЦІЇ
ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ

У статті розглянуто різні підходи до вивчення художнього тексту, представлені в сучасній лінгвістичній парадигмі. З'ясовано, що хоча витoki тексту сягають ще праць Аристотеля та інших давньогрецьких дослідників, кожна епоха доповнює новим змістом знання про його природу.

Ключові слова: *текст, художній текст, підходи до вивчення тексту, лінгвістика тексту, лінгвістичний аналіз тексту.*

В статье рассмотрены различные подходы к изучению художественного текста, представленные в современной лингвистической парадигме. Выяснено, что, хотя истоки текста восходят еще к трудам Аристотеля и других древнегреческих исследователей, каждая эпоха дополняет новым содержанием знания о его природе.

Ключевые слова: *текст, художественный текст, подходы к изучению текста, лингвистика текста, лингвистический анализ текста.*

The article focuses on different approaches to the study of literary text, which are presented in modern linguistic paradigm. The source of the text is dated from works of Aristotle and other Ancient Greek researchers that is defined in the article and each epoch complements with new content to the knowledge of its nature.

Key words: *text, literal text, approaches in study of the text, linguistic of the text, linguistic analysis of the text.*

Художній текст як цілісне утворення становить розгалужену структуру зі складною внутрішньою організацією. Ступінь складності цієї структури до сьогодні викликає в дослідників гарячі дискусії. Серед таких дискусійних проблем залишаються структурно-семантична організація тексту, актуалізація змісту, забезпечення емоційно-експресивного забарвлення тощо. Актуальність теми запропонованого повідомлення визначається його спрямованістю на вивчення багаторівневої природи тексту з погляду лінгвістики.

Дослідженням тексту займалися І. Гальперін, В. Гак, Г. Колшанський, В. Одинцов, С. Гіндін, З. Тураєва, О. Москальська, С. Єрмоленко, Н. Сологуб, В. Калашник, В. Задорнова, І. Ковалик, О. Семенець та багато інших. Відомо чимало підходів до розуміння тексту. До них належать синтаксичний, структурно-семантичний, стилістичний, семіотичний, комунікативний, когнітивний та ін. Це зумовило велику кількість визначень тексту (М. Бахтін, Р. Барт, Г. Сорокін, В. Красних, Ю. Лотман, Н. Слухай, А. Мойсієнко, А. Загнітко, Т. Радзівська, Л. Мацько). Текст розглядають як спосіб збереження та передачі інформації, одиницю комунікації, продукт певного виду діяльності, відображення психічного життя індивіда, зрештою, як форму існування культури або семіосфери. З погляду сконцентрованої в ньому інформації, його синтаксичної і лексичної струк-

тури, просторово-часової і структурної організації, семантичних особливостей, категорій, специфіки його сприйняття та інтерпретації і т. ін. він залишається джерелом різноаспектних розвідок.

Слід зауважити, що в останні десятиліття в наукових працях у галузі поезики, лінгвопоетики, лінгвістики тексту, а також когнітології, лінгвопсихології, семіотики освоюють інші підходи до аналізу художнього тексту, наповнюючи його новим онтологічним змістом та осмислюючи в ньому природу людського світосприйняття навколишнього світу. Зокрема, особливу увагу приділяють процесам породження та розуміння тексту в його когнітивному і соціокультурному аспектах, розглядаючи його з позиції комунікативного спрямування. Упродовж останніх десятиліть активізувався функціональний підхід до тексту, прихильники якого намагаються вирішити питання, пов'язані з суб'єктом (автором тексту), адресатом (читачем), а головне – їхньою взаємодією в акті комунікації. Науковці намагаються встановити різницю між текстом, який має нижню межу, і текстом, який не має верхньої межі, позначивши їх як твір і текст. Перший становить інтерес для «класичного» аналізу, другий – «авангардного», «тому що перший просторово обмежений, а останній – завжди інтертекст, пов'язаний зі всією попередньою культурою» [1: 496-497]. На те, що існує два принципово різних розуміння тексту звертає увагу й Н. Слухай. З одного боку, текстом є будь-яке висловлення, що складається з кількох речень і виражає закінчену думку, з іншого – будь-який закінчений твір – повість, роман, стаття, монографія і т. ін. [2: 7].

Запропоноване дослідження є ще однією спробою осмислення природи художнього тексту, що розглядається як цілісна ієрархічна система, образна модель світу, цілісно організований смисл, естетичне явище, що репрезентує індивідуально-авторський стиль.

Мета статті полягає в тому, щоб розглянути різні підходи до вивчення тексту в сучасній лінгвістиці.

«Поетика» Аристотеля стала одним із перших творів, що узагальнив певні відомості про текст. Тривалий час, передусім у літературознавстві, домінувала посилена увага до суспільного значення і соціального аспекту функціонування художнього твору. Дослідники розглядали його системно, послуговуючись при аналізі поняттям поезики. Думку про те, що справжнє філологічне дослідження художньої літератури обов'язково передбачає лінгвістичний аналіз художнього тексту обстоювали у свій час В. Виноградов, Б. Мейлах, В. Винокур, О. Чичерін, Б. Ларін, Л. Булаховський та інші.

Сьогодні вчені також активно розробляють оптимальні методи аналізу тексту, шукають нові підходи до його вивчення. До таких, зокрема, належать синтаксичний, стилістичний, структурно-семантичний (М. Кожина), або синтаксичний, семантичний, комунікативний (Г. Колшанський), чи логіко-граматичний, психологічний, структурно-граматичний, структурно-семантичний, функціональний, лінгвостилістичний (О. Кострикіна) та ін.

Досягнення функціональної стилістики стимулювали виникнення стилістики тексту. У її становленні й розвитку важливу роль відіграла праця В. Одинцова. Основну увагу автор приділяє композиційно-стилістичній структурі тексту [3: 46]. Із визнанням тексту найвищим рівнем мовної організації виникає нова галузь мовознавства – лінгвістика тексту, яка надійно увійшла до інтелектуального універсуму науки та розглядається як одна з теорій кінця ХХ ст.

Починаючи із середини 70-х рр., актуалізуються різні напрямки розвитку лінгвістики тексту, а саме:

комунікативно-прагматичний, згідно з яким текст розглядається як засіб соціально-психологічного, емоційного, естетичного впливу.

3. Тураєва із цього приводу зазначає: «Соціальна взаємодія значною мірою здійснюється через тексти, які породжуються і сприймаються мовною особистістю. Логіка розвитку науки кінця другого тисячоліття призвела до активізації досліджень максимальної одиниці мовленнєвої діяльності – тексту, вивчення стратегії планування і керування дискурсом у широкому соціальному контексті, розуміння тексту як аргументу, за допомогою якого змінюється картина світу у свідомості реципієнта» [4: 17];

2) семіотичний, що передбачає дослідження знакових моделей тексту, в основу яких покладено взаємодію комунікантів при посередництві тексту (погляди М. Бахтіна, Ю. Лотмана, О. Селіванової). На думку Ю. Лотмана, який розглядає текст як семіотичну категорію, художні тексти для більшості є незрозумілими і підлягають тлумаченню, бо художній ефект загалом виникає із зіставлень тексту і складного компонента життєвих та ідейно-естетичних уявлень [5: 25]. Погляди вченого видаються нам більш переконливими, ніж, наприклад, погляди А. Загнітка, який вважає, що «текст є завжди семантично завершеним і вичерпно зрозумілим, в іншому разі він втрачає свою комунікативну і достатність, і цінність» [6: 34];

3) когнітивний напрям, пов'язаний з іменем Т. ван Дейка, у когнітивній концепції якого важливою є розробка стратегій сприйняття дискурсу, когнітивної моделі опрацювання тексту з урахуванням психологічних механізмів, а також соціально-прагматичних чинників.

Т. Радзівєська виділяє п'ять напрямків розвитку лінгвістики тексту в 70-90-х рр.:

1) перший був сформований у ході дослідженням конкретних текстів (наукові, газетні, рекламні, ділові, художні тексти та ін.), завдяки чому значною мірою була розширена емпірична база лінгвістики тексту й поглиблені уявлення про комунікативно прагматичні властивості різних текстів, їхню типологію (Ю. Левін, В. Ляпунова та ін.);

2) згідно з другим текст вивчається в рецептивному аспекті, що дає змогу з'ясувати його структурно-семантичні особливості та мовностилістичні засоби (Н. Александрова, К. Васильєв, С. Максимов та ін.);

3) третій напрям пов'язаний із пошуком та визначенням головних текстових категорій – загальнотекстових і часткових, обов'язкових і факультативних, онтологія яких зумовлена категоріальними ознаками текстових одиниць – модальністю, референтністю, предикативністю, визначеністю – невизначеністю (О. Воробйова, І. Гальперін, Т. Матвєєва та ін.);

4) у межах четвертого текст розглядається як засіб міжкультурної комунікації, активізуються дослідження тих категорій тексту, що функціонують у різних етнолінгвокультурних спільнотах, проте репрезентують один тип дискурсу (Н. Рябцева, О. Швейцер та ін.);

5) п'ятий напрям передбачає вивчення тексту в межах комунікації певного типу у зв'язку з певним дискурсом як соціокомунікативною сферою, що детермінує ознаки тексту, які функціонують в ньому (І. Ковтунова, С. Нікітіна, І. Колегаєва) [7: 3].

Розглядаючи питання статусу тексту, розрізняють його писемний та усний різновиди, зважаючи на які, визначають підходи до його вивчення. Здебільшого вважають, що текст

може існувати лише у письмовій формі. За словами Л. Лосевої, «текст – це повідомлення в письмовій формі, що характеризується смисловою і структурною завершеністю та відповідним ставленням автора до нього» [8: 17]. Хоча сьогодні все більше мовознавців схиляється до широкого розуміння тексту, обираючи для дослідження, наприклад, фольклорні тексти.

Крім того, науковці звертають увагу на широке та вузьке розуміння тексту. Широке пов'язують із загальною тенденцією тлумачення культури як складного семіотичного утворення. При вузькому – під текстом розуміють будь-який мовленнєвий вираз, що не залежить від обсягу, але завжди характеризується завершеністю та комунікативним значенням [9: 123–124].

П'ять підходів до вивчення тексту зазначає З. Тураєва: 1) онтологічний, що відображає характер існування та статус тексту; 2) гносеологічний, який виявляє спосіб відображення об'єктивної дійсності в тексті, а у випадку художнього тексту – спосіб відображення реального світу в ідеальному світі естетичної дійсності; 3) власне лінгвістичний, що ґрунтується на мовному оформленні тексту; 4) психологічний, зорієнтований на його сприйняття і 5) прагматичний, спрямований на визначення ставлення автора до дійсності та змістового матеріалу тексту [4: 14].

Чотири концепції розуміння тексту виокремлює М. Ляпон: 1) результативно-статистичну (текст як інформація, відчужена від свого носія послідовність висловлень, об'єднаних семантичним зв'язком); 2) процесуальну стосовно адресанта (текст як реалізація мовної здатності індивідуума); 3) каузативну (текст як продукт активної мовної діяльності людини, що передбачає двосторонню зацікавленість автора й читача в передаванні та пізнанні інформації); 4) стратифікаційну (текст як найвищий рівень мовної системи) [10: 3-4].

Сьогодні активно розробляються гіпотези, згідно з якими текст розглядається як акт, пов'язаний із процесами комунікації. Відповідно його кваліфікують як продукт і засіб комунікативного завдання, що постає одночасно перед автором і реципієнтом та спрямований на когнітивне пізнання, як структуру, що складається з трьох компонентів: «автор – текст – читач», як діалогічну сутність, що спрямована на адресата й передбачає певну реакцію з його боку.

На думку дослідників художнього тексту, чим більше збігаються концептуальні системи (автора і реципієнта), тим адекватніше сприймається «авторський» зміст тексту. При відсутності будь-якої спільності між концептуальними системами інтерпретація художнього тексту також відтворюється, але адекватне розуміння не відбувається. Водночас слід зазначити, що повного збігу концептуальних систем через їх унікальність принципово не може бути, а тому неможливе і розуміння художнього тексту абсолютно тотожне авторському задуму. Проте саме цим і приваблює він читача – прагненням проникнути в його суть, інтерпретувати його по-своєму. Художній текст, за словами А. Мойсієнка, завжди передбачає творче, особистісне прочитання-декодування, в якому значну роль відіграє певний життєвий культурно-естетичний досвід індивіда [11: 13]. Саме такий комунікативно-діалогічний підхід і став одним з основних у формуванні нового когнітивного напрямку в мовознавстві ХХ ст. (Н. Купіна, Ю. Марчук, Г. Богін, М. Шахнарович та ін.).

Розглядаючи текст як невіддільний від комунікативного процесу, науковці зазначають такі його характеристики: по-перше, він є вербально вираженим, знаково зафіксованим

продуктом мовця; по-друге, його утворюють формальні і змістові категорії, які відображають екстралінгвістичні й власне лінгвістичні реалії; по-третє, текст «живе» саме в комунікації і насамкінець – текст, залишаючись витвором людини, пов'язаний з особливостями людської свідомості та мислення [12: 23].

Підходячи до тлумачення тексту з постструктуралістичних позицій, Р. Барт розширює межі поняття «текст» через змішування двох різних категорій (аналізу як об'єктивного сприйняття та суб'єктивної рецепції). Для нього основний зміст тексту («культурний код тексту») полягає не в самому тексті, а в «його застосуванні до вже відомих текстів» [1: 424]. Учений пропонує і мовну особистість розглядати як текст [1: 56].

Загалом нові дослідження тексту спрямовані на комплексне використання різних підходів до його вивчення, які тісно взаємодіють і взаємозумовлюють один одного. Поява нових напрямків у сучасній лінгвістичній науці в останні десятиліття (комунікативний, антропоцентричний, когнітивний та ін.), прагнення до всебічного вичерпного аналізу тексту зумовили перегляд усталених поглядів на нього. Аналіз різноманітних підходів до розуміння тексту показав, що і сьогодні він тлумачиться неоднозначно, залежно від дослідницьких позицій науковців. Прагнення віднайти напрямки, які б забезпечили всебічний, вичерпний аналіз тексту, визначає перспективність подібних досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барт Р. Избранные работы. Семиотика. Поэтика / Р. Барт // [сост., общ. ред. и вступ. ст. Г.К. Косикова]. – М. : Прогресс, 1989. – 409 с.
2. Слухай Н. В. Художественный образ в аспекте лингвистики текста / Н. В. Слухай. – Симферополь : Крым. учебно-педаг. гос. изд-во, 2000. – 92 с.
3. Одинцов В. В. Стилистика текста / В. В. Одинцов. – М.: Наука, 1980. – 265 с.
4. Тураева З. Я. Лингвистика текста : [учеб. пособие] / З. Я. Тураева. – М. : Просвещение, 1986. – 127 с.
5. Лотман Ю. М. Анализ поэтического текста. Структура стиха / Ю. М. Лотман. – Л. : Просвещение, 1972. – 272 с.
6. Загнітко А. Лінгвістика тексту: Теорія і практикум: науково-навчальний посібник / А. Загнітко. – Донецьк: ДонНУ, 2006. – 289 с.
7. Радзівєвська Т. В. Комунікативно-прагматичні аспекти текстотворення : автореф. дис. д-ра філол. наук : спец. 10. 02. 15 «Загальне мовознавство» / Т. В. Радзівєвська. – К., 1999. – 33 с.
8. Лосева Л. Как строится текст / Л. Лосева. – М. : Просвещение, 1980. – 96 с.
9. Петрова Н. В. Текст и дискурс / Н. В. Петрова // Вопросы языкознания. – 2003. – № 6. – С. 123-131.
10. Ляпон М. В. Смысловая структура сложного предложения и текст: К типологии внутритекстовых отношений / М. В. Ляпон. – М. : Наука, 1986. – 199 с.
11. Мойсієнко А. К. Слово в аперцепційній системі поетичного тексту. Декодування Шевченкового вірша / А. К. Мойсієнко. – К. : Сталь, 2006. – 304 с.
12. Кубрякова Е. С. Текст и его понимание / Е. С. Кубрякова // Русский текст. – 1994. – № 2. – С. 18-27.

**ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИНВЕКТИВНОЙ ЛЕКСИКИ В
ПОЛИТИЧЕСКИХ ТЕКСТАХ (на примере агитационных материалов
избирательной кампании партии ЛДПР в Областную Думу
Законодательного собрания Свердловской области 2010 года)**

Статтю присвячено аналізу агітаційних текстів виборчої кампанії партії ЛДПР до Обласної Думи Законодавчих зборів Свердловської області 2010 року з позицій наявності інвективної лексики.

Ключові слова: *інвективна лексика, лінгвістична експертиза, агітаційний матеріал, виборча кампанія.*

Статья посвящена анализу агитационных текстов избирательной кампании партии ЛДПР в Областную Думу Законодательного собрания Свердловской области 2010 года с точки зрения наличия инвективной лексики.

Ключевые слова: *инвективная лексика, лингвистическая экспертиза, агитационный материал, избирательная кампания.*

This article is devoted to the analyses of propaganda texts of the Liberal Democratic Party election campaign to the Regional Duma of the Legislative Assembly of Sverdlovsk region in 2010 according to the invective language availability.

Keywords: *invective lexicon, linguistic expertise, propaganda material, the election campaign.*

Язык – один из источников социальных конфликтов. Конфликты неизбежно возникают при использовании языка его носителями в острых, социально значимых ситуациях, к которым относят и предвыборную агитационную кампанию. Способы разрешения таких конфликтов выходят за рамки естественно-языковых механизмов (системы языковых и этико-языковых норм) и переходят в сферу действия права и законов. Рассмотрение исков о защите чести и достоинства личности сопряжено, как правило, с немалыми трудностями, прежде всего потому, что не разработаны его научные принципы. Единственный легитимный источник – пометы толковых словарей. Это спорный для юридической лингвистики момент. Часть инвективной лексики сознательно не включается в словарь, но именно такая лексика часто бывает источником конфликтов. В доступной литературе отсутствует анализ места инвективной лексики в языковой системе, не отграничена инвективная лексика, не определены её особенности в различных языках. Такое состояние приводит к формированию научного противоречия между потребным знанием и его отсутствием. Стоит отметить, что в последнее время возрос интерес к политической лингвистике в связи с недостаточной изученностью и спорностью большого количества вопросов, связанных с определением причин появления в предвыборных кампаниях бранной и инвективной лексики.